

hallgatókat érintő kurzuskinálat, harmaduk szerint pedig nőtt a bizalom az LLL iránt a hallgatók köreiben.

A Jelentés utolsó, *A sokszínű profil felé* című fejezetében a diverzifikáció és az intézményi profilok kérdéskörével foglalkozik, és rámutat arra, hogy jelenleg az európai felsőoktatási intézmények túlnyomó többsége nagyjából ugyanakkora súlyt fektet tanításra és kutatásra, ugyanakkor dominánsan elkötelezett az általa szolgáltatott nemzeti közösség felé. (Az európai felsőoktatási intézmények mindösszesen 13%-a, az egyetemek 16%-a véli elsődlegesnek egy nemzetközi közösség szolgálatát – és csak 7%-uk egy európaiét.) Ám a Trends 2003 szerint a felsőoktatási intézmények ugyanakkor nem kerülhetik el egy differenciáltabb profil kidolgozását, sőt egy „sajátos plusz érték” megjelenítését (aminek alapja önmaguk megkülönböztetése más szerepvállalóktól), hiszen egyre komolyabb a verseny a köz- és magánforrások, a diákok és tanárok iránt egy globalizálódó felsőoktatási piacon.

Hogyan tovább egy fenntartható felsőoktatási reform felé? – teszik fel a szerzők a kérdést, és arra a következtetésre jutnak, hogy az Európai Felsőoktatási Tér csak akkor jöhet létre, ha mind a felsőoktatási intézmények, mind az oktató-kutató dolgozók, mind pedig a hallgatók csatlakoznak a kitűzött célokhoz, és átültetik azokat a mindennapokba. Ezért Sybille Reichert és Christian Tauch úgy véli, hogy a közeljövő legnagyobb kihívása annak biztosítása, hogy a szereplők is lássák a reform lényegét, mert csak így érhető el, hogy ez európai méretű változás beépüljön az intézményekbe, és egy innovatív, fenntartható irányba mozduljon el. A Trend 2003 szerzői azt is kiemelik, hogy a bolognai folyamatot mindenképpen össze kell hangolni a felsőoktatási intézményekben zajló egyéb fejlődési folyamatok kulcsfunkcióival, méghozzá úgy, hogy az nem tolható előtérbe egyéb sürgős fejlesztések rovására.

(*Trends 2003 – Progress towards the European Higher Education Area. Bologna four years after: Steps toward sustainable reform of higher education in Europe. [A report prepared for the European University Association by Sybille Reichert and Christian Tauch, July 2003.] http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/Trends_III_neu.pdf*)

Jancsák Csaba

NEMZETKÖZI ÖSSZEHALONLÍTÓ OKTATÁSKUTATÁSI STATISZTIKÁK

2006-ban jelent meg az UNESCO Statisztikai Intézetének a közel 250 oldalas *Global Education Digest 2006, Comparing Education Statistics Across the World* című jelentése, amely nemzetközi szinten is felkeltette az oktatáskutatók figyelmét. A tanulmányban szereplő empirikus adatok az oktatási rendszerek 1999 és 2004 közötti globális és regionális átalakulásait vázolják fel. Összesen 193 ország oktatási rendszeréről gyűjtöttek be adatokat, amelyeket különböző aspektusokból rendszereztek. A nyers adatsorokat kisebb részben saját kutatásaikkal szereztek meg, nagyobbik részét pedig a világ államainak kormányai bocsátották rendelkezésükre. A tanulmány természetesen nem tér ki az oktatási rendszer minden egyes összefüggésére és vonatkozására, hanem – főként – a felsőoktatásban zajló legfontosabb folyamatokat és jelenségeket elemzi mélyrehatóan. Jelentős hangsúlyt fektet standardizált és új indikátorok bevezetésére és használatára, hiszen komplex, összehasonlító felméréseket csak ezek alapján lehet készíteni.

Vizsgálatuk homlokterében a következő témák álltak: a munkaerőpiaci viszonyok és a felsőoktatás strukturális összehangolásának lehetőségei, a diplomák munkaerőpiacon való hasznosítása és a humán erőforrások fejlesztése, a nemzetközi hallgatói mobilitás tendenciái, valamint a nemek közötti esélyegyenlőség megvalósításának reális esélyei. Külön érdeme a jelentésnek, hogy az alkalmazott terminológiai apparátust konceptualizálja és operacionalizálja, a vizsgálati módszertani eljárásokat pedig adott fejezeteken belül olyan formában interpretálja, hogy azt a szélesebb társadalmi nyilvánosság is könnyen megértheti. Fontos megjegyezni, hogy ez a tanulmány nem egyszerűen leírja a nemzetközi folyamatokat és jelenségeket, hanem néhány esetben rávilágít azok diszfunkcióira is.

A jelentésben megállapított új indikátorok konstruálásával, illetve azok szintetizálásával olyan általánosan elfogadható egységes szempontsort alkottak, amelyek alapján a nemzetközi felsőoktatási rendszereket három részre tagolják, így megkönnyítve adott struktúrák kategorizálását, elemzését és összehasonlítását. Az első

csoportba azok a felsőoktatási intézmények tartoznak, amelyek komoly elméleti és akadémiai tudást nyújtanak a hallgatóknak, akik ennek segítségével önálló kutatások végzésére is alkalmassá válhatnak. A tudás elsajátításának időtartama itt meglehetősen hosszú. Ilyen intézmények nagy számban találhatóak Olaszországban, Japánban, Németországban és Ausztriában. A második kategóriába azok az oklevelet nyújtó intézmények kerülnek, amelyek rövidebb képzési időt határoznak meg, inkább a szakmai tapasztalatok megszerzésére, a képességek és készségek fejlesztésére helyezik a hangsúlyt és nem a teoretikus alapok elmélyítésére. Ezek az intézmények főként Ausztráliában, az Egyesült Királyságban és az Amerikai Egyesült Államokban vannak nagyobb arányban. A harmadik csoportban olyan felsőoktatási intézmények találhatóak, ahol az oklevél megszerzése igen rövid időt vesz igénybe, ám ezzel a specializált képesítéssel viszonylag könnyen tovább lehet lépni az első két kategóriába. Ezt a képzést Franciaország, Marokkó és Algéria preferálja. (Magyarországon ilyen képzési formának lehet tekinteni a szakirányú továbbképzési szakokat.)

Az első fejezetben a szerzők meghatározzák azokat a teoretikus komponenseket, amelyek a tanulmányfilozófiai alapját képezik. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy elméleti kiindulópontjuk szinte teljesen azonos a Világbank gyakran hallható, olvasható felvetéseivel.) E szerint a gazdasági rendszer fejlődésének egyik – talán legfontosabb – kritériuma, hogy a munkaerő-kínálat megfelelő, magas szintű tudással, készségekkel, valamint képességekkel rendelkezzen. A társadalmi és gazdasági növekedésnek fontos feltétele a munkaerőpiaci kereslet és a felsőoktatás kibocsátó képességének, illetve az oktatás minőségének és tartalmának kongruenciája. Ezt azonban igen nehezen lehet koordinálni, megszervezni, mert számos oktatáspolitikai aktor integrálódik ebbe a folyamatba, amelyeknek egymástól eltérő, gyakran ellentétes érdekei vannak (a magyarországihoz hasonló tendenciák figyelhetők meg a világ számos államában).

A felsőoktatás főszereplői abban érdekeltek, hogy növeljék a hallgatói létszámot, amely nem minden esetben egyezik meg a munkaerőpiaci igényekkel, így társadalmi feszültségeket és strukturális munkanélküliséget implikálhat – más szavakkal: a túlképzés gazdaságilag és tár-

sadalmilag káros. Ezzel szemben gyakran hallani azt az érvet, mely szerint a felsőoktatásban olyan képességek és tudás megszerzésére nyílik lehetőség, amely alkalmassá teszi az egyént arra, hogy beilleszkedjen adekvát formában a társadalmi munkamegosztásba akkor is, ha nem a tanult szakmájában dolgozik. A tanulmány szerzői viszont azt hangsúlyozzák, hogy a társadalmi életben nélkülözhetetlen kompetenciákat nem a felsőoktatásban (bár ott is), hanem már korábbi oktatási szinteken kellene átadni a tanulóknak. A felsőoktatás számos jelenlegi funkcióját alacsonyabb oktatási szférákba kellene áthelyezni, ez azonban az előbb elmondottakon túl számos akadályba ütközik, melyek közül a legjelentősebb az elszámoltathatóság, a privatizáció és a tömegesedés.

Látható, hogy a felsőoktatási struktúrák egymástól eltérő formában és programok alapján funkcionálnak, ám ezek hatékonyságának operacionalizálása egyáltalán nem egyszerű feladat. Ennek érdekében kidolgozták a humán tőke mérésének újabb eszközeit, amelyek nemzetközi összefüggésrendszerben is alkalmazhatók. Ez alapján bebizonyítják, hogy 1980 és 1990 között a fejlődő országokban a felsőoktatás fejlesztése majdnem 2,5 százalékos gazdasági növekedést generált, úgyhogy utóbbi 1990-től napjainkig arányában már meg is haladta a felsőoktatás modernizálásának kiadásait.

A nemzetközi felsőoktatás modernizációs irányát alapvetően meghatározza a globalizáció, aminek következtében az elmúlt közel tíz évben figyelemre méltóan emelkedett a nemzetközi mobilitásban részt vevő (nem szülőhazájukban tanuló) hallgatók aránya az egész világon. A szerzők szerint a globalizációnak nemcsak hátrányai, hanem előnyei is egyértelműen megfigyelhetők. Gondoljunk csak arra, hogy pontosan a globalizáció térhódítása miatt bontakozott ki annak lehetősége, hogy nemzetközi dimenziókban is szin- tetizálhatóvá, egységessé váljanak, illetve válhatnak az oktatási programok, vagyis a hallgatóknak egyre nagyobb az esélyük arra, hogy külföldön folytassanak tanulmányokat. Mindez nemcsak a nemzetközi mobilitást erősíti, hanem lehetőséget teremt az „átjárás”-ra a saját országon belül. Ez a – bizonyos értelemben homogenizációs – folyamat azonban még nem teljesedett ki, a felsőoktatási rendszerek között még mindig jelentős eltérések tapasztalhatók.

A nemzetközi mobilitás felerősödésének okai között megemlítik a globalizációt, az üzleti élet fokozódó hegemóniáját, valamint a mobilitási esélyek javulását (lásd bolognai folyamat). A tanulmány 1975-től 2004-ig elemzi ezt a folyamatot, amit globális és regionális bontásokban is interpretálnak statisztikai eszközökkel. 2004-ben közel 2,4 millió hallgatót számított nemzetközileg mobilnak, ami csak első hallásra tűnik soknak: valójában a világ összes hallgatójának kevesebb mint két százalékáról van szó. A legnagyobb befogadó országok közé soroljuk az Amerikai Egyesült Államokat (23%), az Egyesült Királyságot (12%), Németországot (11%), Franciaországot (10%), Ausztráliát (7%) és Japánt (5%). Az empirikus felmérés eredményei alapján kimutatható, hogy a hallgatók általában a külföldi élet megismerése, a tanulmányi tapasztalatok, valamint egy jobb képzés reményében indulnak külföldre tanulni. Érdekes adalékként szolgál az az adat is, mely szerint Kelet-Ázsiában, Afrikában, Luxemburgban, Cipruson és Svájcban élő összes hallgatónak több mint a fele választja a nemzetközi mobilitást. Ennek valószínűleg az lehet az oka, hogy itt többnyelvű társadalomban szocializálódott csoportokról van szó, akik könnyebben tudnak bekapcsolódni a nem anyanyelven folyó oktatásba. 2004-ben a legnagyobb kibocsátó Franciaország, Németország, Görögország és Olaszország volt, Dél-Kelet-Európából pedig Törökország járt az élen a maga 300.000 hallgatójával. A felsőoktatás expanziójának hatása az utóbbi öt évben egyértelműen manifesztálódott Kínában, Malajziában és Tunéziában is, ahol a vizsgált periódusban majdnem 30 százalékkal emelkedett a hallgatók (így a külföldön tanuló hallgatóké is) aránya, de nemzetközi mobilitásban összességében még mindig az OECD-országok állnak vezető helyen. Dél-Amerika országaiiban a nemzetközi hallgatói mobilitás stagnál, illetve enyhén csökken.

A szóban forgó folyamat számos előnnyel jár, hiszen a külföldön szerzett tapasztalatok, nyelvismeret és tudás a kibocsátó ország társadalmának is hasznára válik: vizsgálatok támasztják alá, hogy az „agyelszivást”, az értelmiség elvándorlását *egyáltalán nem erősíti* a nemzetközi mobilitás. Növekvő tudással rendelkező társadalmakban ráadásul totalitáriánus és autoritáriánus diktatúrák is nehezebben alakulnak ki, hiszen itt a társadalom önvédelmi mechanizmusai kifinomul-

tabbak, a demokrácia intézményrendszerei és a szabadságjogok megszilárdulnak. A tanulmány mindezekon túl hangsúlyozza azt is, hogy a diplomások növekvő aránya (főként ha az oklevelet külföldön szerezték) csökkenti a deviancia jelenlétét, erősíti a társadalmi integrációt, javul a társadalom és az egyén egészségi állapota és jóléte.

Ugyanakkor a tanulmány részletesen tárgyalja a nemek közötti esélyegyenlőtlenséget, amit összehasonlító elemzéseken keresztül fejt ki. Erre vonatkozóan meglehetősen kevés adat áll rendelkezésre, mert a különböző államok egymástól eltérő módon definiálják a szóban forgó kategóriát, vagy más formában mérik (egyes országok például azért nem közöltek ezzel összefüggésben adatokat, mert szerintük ez mérhetetlen). A leggyakrabban ezt a globálisan megjelenő társadalmi problémát úgy mérik, hogy a felsőoktatásban a férfiak és nők arányát egymáshoz viszonyítják. Ez helyes eljárásnak tekinthető, azonban nem elégséges (a kiegyenlítő arányokkal valóban nem lehet teljes körűen leírni és magyarázni ezt a jelenséget), az UNESCO kutatói ezért más és több indikátor bevonásával vizsgálták a nők hátrányos helyzetét. Így került bevezetésre a Gender Parity Index (GPI), amelynek akkurátus definícióját és komponenseit szintén tartalmazza a jelentés. Arra a megállapításra jutottak, hogy a nemek közötti egyenlőtlenséget a kulturális sajátosságok és a társadalmi szerepek befolyásolják, vagyis a felsőoktatásban manifesztálódó különbségek már közösségi szinten *korábban létrejöttek*.

Valószínűleg ezzel magyarázható az, hogy a nők a világ számos országában olyan felsőoktatási intézményekben felülreprezentáltak, ahol nem feltétlenül tudományos ismereteket sajátítanak el, hanem inkább gyakorlati tapasztalatokat szereznek (sok leíró és összehasonlító táblázatot készítettek a szerzők ebben a témában is). Empirikus felmérések alátámasztják, hogy nemzetközi szinten a diplomás nők 65–70 százaléka az egészségügyben, a jóléti szolgáltatásban vagy az oktatásban dolgozik – kivételt képez ez alól Banglades és Kambodzsa, ahol a munkaerőpiaci struktúrában nagyjából minden egyes szegmensében kiegyenlített arányok uralkodnak. Ez a tendencia inkább a magasabb nemzeti jövedelemmel rendelkező országokra, a jóléti rendszereket még fenntartani bíró államokra (Svédország, Dánia, Norvégia) jellemző azért, mert a társadalom legnagyobb hányadának ezek a szolgáltatások még

viszonylag könnyen elérhető és megszerezhető. Legrosszabb a helyzet az ázsiai, afrikai államokban, valamint Ausztráliában és Új-Zélandon, ahol a vezető diplomás munkahelyi státusokban szignifikánsak felülreprezentáltak a férfiak.

Bár differenciált a nemek közötti egyenlőtlenség mintázata az országok között, mégis azonosak abban, hogy a „sikeres férfi” ideálját preferálják.

Az UNESCO Statisztikai Intézetének legfrissebb nemzetközi összehasonlító jelentése tehát olyan társadalmi, gazdasági és oktatási problémákra hívja fel a figyelmet, amely szinte minden

társadalomkutató érdeklődésének homlokterébe kerül. Emellett a több mint 200 oldal statisztikai adatsor széles spektrumon interpretálja az aktuális viszonyrendszereket, amelyeket évente kétszer is frissítenek az Interneten.

(*UNESCO Institute for Statistics [2006]: Global Education Digest 2006, Comparing Education Statistics Across the World. Montreal. 192 p. <http://www.uis.unesco.org/TEMPLATE/pdf/ged/2006/GED2006.pdf>*)

Jóna György